

ПОТЕНЦІАЛ ФІЛОСОФІЇ ДІАЛОГУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РЕФОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Сучасна освітня реформа в Україні спрямована на формування у свідомості вчителя нового типу налаштування на партнерську взаємодію з іншими суб'єктами освітнього процесу на засадах принципу дитиноцентризму. При цьому в процесі розробки концептуальних положень Нової української школи доцільно звертатись не лише до освітньої теорії і практики, а й до теоретичного філософського доробку, вітчизняного і світового, концептуальні положення якого резонують з сучасними реформаторськими ідеями. Тенденціям оновлення в українській освіті, які націлені на педагогіку партнерства, найбільш відповідають теоретичні засади філософії діалогу ХХ ст. Метою статті є розгляд деяких позицій філософії діалогу, близьких за змістом інтенціям освітніх реформ – це концептуальні положення М. Бубера, деяких екзистенціалістів, Г. Батищева. Сприйняття ідей філософії діалогу призводять до усвідомлення суб'єктами освітнього процесу нелінійного характеру ситуації відкритого діалогу, яка базується на взаємоуздодженні темпосвіту, створенні ситуації сумісного інтерактивного дослідження, що дозволяє сформувати глибинний рівень діалогічного зв'язку.

Ключові слова: нова українська школа; освітня реформа; дитино центризм; суб'єкти освітнього процесу; педагогіка партнерства; філософія комунікації; філософія діалогу; нелінійний відкритий діалог.

Сучасна освітня політика в Україні налаштована на серйозне реформування галузі в процесі євроінтеграційного руху. В проекті нового стандарту української освіти, що зараз створюється, означені орієнтири на формування демократичної освітньої культури, яка передбачає умови для існування не лише фізичної безпеки, а й атмосфери довіри, взаємоповаги, без насильства і дискримінації. Підкреслюється цінність і цілісність людської особистості у трьох важливих сферах, сформульованих тезою «я – відчуваю, думаю, дію». Розуміння людської гідності впроваджується в якості головного концепту демократичної школи, закладаючи *дитиноцентричний підхід*, наріжним каменем якого стає *педагогіка партнерства*. При цьому пильно досліджується і пропонується до впровадження досвід багатьох західних країн, в яких існують успішні системи освіти. Багато положень концепції Нової української школи запозичені саме з іноземного освітнього досвіду [5].

Численні науковці, що займаються різними аспектами дослідження проблем комунікації існують також у вітчизняній педагогічній думці: І. Бех, Н. Волкова, І. Зязюн, Н. Кордунова, В. Любашина, С. Мусатов, М. Прищак С. Смотрицька, Г. Токарева, Е. Унгілова, В. Филипчук, Н. Хомутиннікова та ін. О. Балл, О. Нікулєнко, Г. Салашенко, Н. Тарасович досліджують власне діалогічність у процесі педагогічної комунікації.

Проте хотілося б звернути увагу на те, що в процесі розробки і формування концептуальних положень Нової української школи доцільно звертатись не лише до педагогічно-освітнього досвіду, а й до теоретичного філософського доробку, вітчизняного і світового, концептуальні положення якого резонують з сучасними реформаторськими ідеями. Взагалі педагогічна теорія і практика завжди формувалась і розвивалась в умовах переважаючої на свій час філософської парадигми. Так, класична педагогіка, сформована головним чином за доби Просвітництва, не могла не відповідати поглядам на людину і світ, які переважали в філософії й науці саме в ті часи, затверджуючи суб'єкт-об'єктні відносини між людиною і людиною, людиною і суспільством, людиною і світом. В. Андрущенко та інші називають таку відповідність «духом епохи». Освіта завжди відповідає своєму «духу епохи», резонує з картиною світу свого часу [8]. Сучасним реформаторським тенденціям в українській освіті, націленим на педагогіку партнерства, найбільш відповідають теоретичні засади так званої *філософії діалогу ХХ ст.*

Концептуальними для досліджень взаємозв'язку філософії і освіти з позицій філософії діалогу є головні ідеї творчого доробку М. Бубера, Ф. Розенцвейга, М. Бахтіна, Е. Левінаса, Г. Батищева, В. Біблера,

Г. Марселя, К. Ясперса, Е. Муньє, О.-Ф. Больнова та інших мислителів.

Отже, метою даної статті є розгляд деяких позицій філософії діалогу, які найбільш відповідають інтенціям реформаторського руху в сучасній українській освіті.

Необхідно відзначити, що класична європейська філософська картина світу XVIII – поч. XX ст. у своїх поглядах на людину була переважно *філософією індивідуальності*, осягала її онтологічні та екзистенціальні підвалини, не виробляючи при цьому достатніх засобів для радикального виходу за межі індивідуальної свідомості у простір реальних міжсуб'єктних стосунків. Таким філософським настановам найбільш відповідає домінуючий на сьогодні в освіті особистісно-орієнтований підхід, який найвищою освітньою цінністю вважає особистість.

Проте особистісно-орієнтована система освіти на може в повній мірі гарантувати демократичну освітню політику, залишаючи можливості для відтворення елементів авторитарності, монологічності та егоїстичності суб'єктів освітнього процесу. М. Д. Пришак розглядає особистісно-орієнтований підхід як перехідний від авторитарного до комунікативного [6].

Засади для усвідомлення важливості процесів комунікації на всіх соціальних рівнях почали закладатись у XX ст., коли розповсюджувались філософські та загальнокультурні тенденції осмислення інтерсуб'єктивності людського існування й діяльності на комунікативній основі – *філософія комунікації* К. О. Апеля, Ю. Габермаса та ін. Але і в цьому напрямі інтерсуб'єктивність розглядалась здебільшого як щось об'єктивно надане людському Я незалежно від його іманентної історії.

Філософія діалогу відкрила шлях саме філософському осмисленню суб'єктивності з позицій необхідності докорінної перебудови власного Я на створення передумов спілкування з Іншим. Засновником такого підходу вважається німецько-ізраїльський релігійний мислитель Мартін Бубер. Концепція філософії діалогу, викладена у філософських творах М. Бубера, незмінно залишається його головним здобутком. Його розуміння людського буття є відверто дуальним: «Світ для людини є двоїстим через двоїстість її співвіднесення з ним» – перша строчка відомого трактату М. Бубера «Я і Ти» [2]. В трактаті Бубер міркує над розрізненням опозицій «Я-Ти» і «Я-Воно», висловлюючи думку про те, що «основне слово Я-Ти може бути вимовлене тільки усім єством» людини, на відміну від «Я-Воно», яке ніколи не може бути повним, адекватним своїм глибинним буттєвим інтенціям. Людина, для якої оточуюче сприймається як «Воно», світ постає таким, як його сприймала загалом наука і практика Нового часу – сукупністю зовнішніх предметів, об'єктів. Аби впоратись зі світом Воно, людина має бути досвіченою і розумною. Якщо ж ми наважимося сприйняти світ як «Ти», ми почнемо розуміти неможливість його виміряти, опанувати, взяти під контроль. Ти постає завжди несподівано, жоден досвід відчувається при цьому неповним, недостатнім. При контакті з «Ти» володіння поступається місцем ставленню, пізнання – розумінню, досвід – причетно-

сті. Стосунки з «Ти» визначаються ступенем глибини цієї причетності, партиципації. Відносини Я і Ти за Бубером можуть розгортатись на трьох рівнях: з природою, людьми і духовними сутностями. Справжня «Зустріч» з Ти можлива, коли на кожному з цих рівнів Я вбачає у Ти Вічне, Божественне. Відносини з природою описуються Бубером на засадах екологічних: щоб дружити з природою, треба бути обізнаним з нею. Проте діалог не зводиться до знання, це особливий тип відносин, визначений тонким відчуттям природи як «Іншого». Для справжнього діалогу з «Ти» – людиною має встановитись справжня відкритість, інакше інша людина залишиться для нас об'єктом – «Воно». Одним з суттєвих визначень буберівської філософії діалогу є поняття «взаємності», яка постає у нього запорукою справжнього діалогу. При цьому Бубер критикує так звану «доктрину занурення», яка пропагує скасування подвійності буття через «розчинення» себе в Іншому (природному, людському, духовному). Знавець різних форм містицизму й релігійності, Бубер вважав подібне розчинення притаманним індуїзму, буддизму. Взаємність не передбачає зануреності до розчинення в Іншому, не скасовує відмінності між Я і Ти. «Простір міжлюдського» охоплює найрізноманітніші галузі людського буття, але без втрати кожною окремою індивідуальністю власної самотності й неповторності.

Як вказує В. Малахов, при осмисленні діалогічної концепції М. Бубера, важливо пам'ятати, що невдовзі вона опинилась у шляхетній опозиції переважаючим налаштуванням того часу, спрямованим якраз на усунення людських відмінностей, на тоталітарне злиття безлічі неповторних індивідуальностей в єдину кервану масу, монолітну й солідарну в усіх виявах свого всеосяжного «Ми», як це пророчо зобразив Є.Зам'ятін у своєму романі [4, с. 103].

Критиками вказувалось на те, що концепція М. Бубера є майже безпорадною в соціальному плані, тому що опозиція Ти-Воно і сам принцип Я-Ти відносин є недостатнім для осмислення всієї складності соціальної реальності. Але саме тремтлива чутливість до людського різноголосся, розуміння його творчої й моральної сили складає головний зміст послання М.Бубера нам сьогоднішнім.

Філософія діалогу М. Бубера формувалась у суголосі з потужними тенденціями інтелектуального розвитку тодішньої Європи, які часто називають загальною назвою *комунікативний поворот*, тому що філософські погляди таких різних мислителів того часу як: Е. Гуссерль, К. Ясперс, М. Гайдеггер, Л. Вітгенштайн, Дж. Остін та інші так чи інакше визначали шляхи розгортання їх філософських поглядів у бік діалогічної етики.

Тема Я та Іншого звучала в екзистенціалізмі й персоналізмі. Г. Марсель сповідував розуміння людини як таїни, але не заради її «розгадування», а перш за все заради збереження саме глибинного виміру буття і забезпечення справжнього, духовно наснаженого спілкування з близькими людьми [4, с. 142].

Попередник екзистенціалізму Мігель де Унамуно також міркував про таїну в житті людини – таїну болю. Біль – це постійне відчуття людини, яка усвідом-

лює свою вічність і одночасно конечність. Єдине що може дати розраду проти болю і відчаю – любов. Ми з'єднуємось з іншими через любов, і це пом'якшує нам біль від усвідомлення остаточної розлуки. Хоч і зовсім іншим шляхом Унамуно, як і Бубер, прийшов до універсалізації принципу спілкування, вважаючи, що саме об'єднання через спілкування відкриє нам простір сподівань на *апокатастасис* – всезагальне спасіння всього Божого творіння [7].

Вагомий внесок у розробку проблем філософії спілкування зробив один з фундаторів екзистенціалізму Карл Ясперс. Його концепція комунікації розмежувала *комунікацію наявного буття* та *екзистенціальну комунікацію*. Перша являє собою готовність спілкуватись з ким завгодно, про що завгодно поверхово і без урахування якогось морального змісту. Часто комунікація наявного буття приховує глибинну монологічність, нездатність до справжньої налаштованості на діалог, егоїстичну байдужість до Іншого. Це найнижчий рівень комунікації – «наївне, безпроблемне буття людини у спільноті». Екзистенціальна комунікація постає глибинною, сутнісною відкритістю назустріч Іншому – це вже набагато вищий рівень комунікативного акту. Людина, здатна на комунікацію екзистенціальної глибини буває зовні виглядає замкненою, «некомунікабельною», але за цим криється лише спроба зберегти тонке відчуття відповідальності за власні стосунки з людьми [4, с. 147]. Згодом до ясперсівського розподілу комунікативного акту звертатимуться й інші представники філософії діалогу.

Впливовий напрям європейської філософії персоналізм також звертався до проблематики діалогу, незважаючи на поширену думку про його орієнтованість на персонально-індивідуальне в людині. Ідеї М. Бубера високо цінували М. Бердяєв і Л. Шестов, а погляди засновника французького персоналізму Е. Мунье прямо торкаються проблем людської комунікації. Мунье сформулював у вигляді своєрідних імперативів п'ять «оригінальних діянь», на яких має базуватись автентична спільнота особистостей [4, с. 171]:

1. Вийти за власті межі, тобто подолати в собі егоїзм, індивідуалізм, нарцисизм.
2. Розуміти. Вміти прийняти позицію Іншого. Це не означає втрати себе, пристосування, розчинення в Іншому, а саме його «розуміння».
3. Взяти на себе відповідальність за долю Іншого.
4. Віддавати. Життєдайна сила особистого буття полягає саме у безкорисливій великодушності і самовіддачі.
5. Бути вірним. Вірність дає людині сили залишатись собою, не втрачаючи при цьому чутливості до запитів і вимог світу навкруги.

Однім з філософів радянської доби, який глибоко дослідив духовні виміри спілкування був Г. С. Батищев, який на своєму творчому шляху у власній самобутній манері еволюціонував від К. Маркса до М. Бубера і М. Бахтіна. Окреслюючи контури свого розуміння запозиченої у К. Ясперса ідеї «глибинного спілкування», Г. Батищев виявив його специфічні універсалиї, або «вектори» глибинного спілкування, до яких відніс [1]:

– Світоствердження – визнання і всежиттєве утвердження абсолютної первинності і пріоритетності Універсуму, як світу всіх можливих світів.

– Спів-причетність – універсальна взаємна спів-причетність кожного усім суб'єктам в Універсумі і усіх – кожному.

– Пріоритет безумовно-ціннісного відношення до світу над будь-якими обмеженими початками, цілями, інтересами.

– Домінантність на всіх Інших.

– Випереджаюче утвердження гідності кожного Іншого в неаявних віртуальних шарах його буття.

– Творчість як вільний дар зустрічі, дар між-суб'єктності.

– Спів-творчість – креативна участь у розв'язанні дедалі важчих завдань універсальної Космогенези у вільному служінні їй.

Очевидно, що батищевська концепція глибинного спілкування містить у собі значний філософсько-етичний потенціал, дуже плідний для застосування у філософії освіти і комунікативній етиці.

Спираючись на ідеї філософських позицій прибічників діалогічної комунікативної парадигми, можна зробити наступні висновки для освітнього процесу: процес навчання, засіб зв'язку того хто навчається і того, хто навчає, являє їх циклічну взаємообумовленість і взаємне конструювання, становлення і розвиток. Навчання стає не просто передачею знань, але створенням умов, за яких уможливаються процеси породження знань самим учнем, його активна і продуктивна творчість. Такий процес створює нелінійну ситуацію відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку, утворюючи взаємоузгоджений *темносвіт* [3]. Останнє значить, що завдяки сумісній активності вчитель і учень починають функціонувати з однією швидкістю, в однаковому темпі. Учитель не просто задає питання, на які заздалегідь знає відповіді (хоча й такі ситуації мають місце, особливо на початкових стадіях навчання), він ставить проблеми, розпочинає сумісне дослідження, прагне викликати в учня подив, захоплення таїнами світу.

Навчання стає інтерактивним: учитель не тільки учить, а й вчиться сам. Учитель і учень співпрацюють, кооперують один з одним в єдиній синергійній зв'язці. Учитель вчиться розуміти учня як Іншого, на рівні глибинного діалогічного зв'язку. Тоді навчання стає не перетіканням знань, а пробудженням душі, запаленням внутрішнього вогню. Талант педагога полягає у тому як керувати, не керуючи, як малим резонансним впливом підштовхнути систему на один з сприятливих шляхів саморозвитку і творчості, долаючи хаос у вигляді неорганізованих, спонтанних прагнень учня.

Тож освітній процес, налаштований на суб'єкт-суб'єктний діалог, полягає у стимулюванні до співпраці з іншими і самим собою. Нелінійні зворотні зв'язки встановлюються при цьому між учителем і учнем, між учнем і довкіллям, всередині душевного і духовного світу самого учня.

Пізнавати, думати, розуміти, уявляти, творити, вступати в діалог, обговорювати, пропонувати нове – такими є фундаментальні дії, які запроваджуються в найбільш прогресивних освітніх закладах сучасності,

в яких кожна людина стає своєрідним філософом і артистом.

Плідним для подальшого дослідження взаємозв'язку концептуальних положень філософії діалогу з новітніми реформаторськими тенденціями в осві-

ті може стати аналіз і популяризація діалогічно-комунікативних ідей Е. Левінаса, В. Біблера, О.-Ф. Больнова та інших мислителів і пошуки їх практичного застосування в сучасному українському освітньо-виховному процесі.

Список використаних джерел

1. Батищев Г. С. Найти и обрести себя. Особенности культуры глубинного общения // Г. С. Батищев / Вопросы философии. № 3/1995. – С. 95–129. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kph.npu.edu.ua!/e-book/clasik/data/vopros/03.html>.
2. Бубер М. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням / М. Бубер. – К. : Дух і літера, 2012. – 272 с.
3. Князева Е. Расширенный экологический подход: сети жизни, познания, разума и коммуникации // Е. Князева / Філософія освіти, № 1(18). – 2016. – С. 163–188.
4. Малахов В. Етика спілкування: навч. посібник / В. Малахов. – К. : Либідь, 2006. – 400 с.
5. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. – Львів, 2016. – 64 с.
6. Прищак М. Д. До питання комунікативного підходу в освіті // М. Д. Прищак / Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2013. – № 1. – С. 133–136.
7. Унамуно М. О трагическом чувстве жизни. – К. : Символ, 1996. – С. 23–301.
8. Філософія освіти: навчальний посібник / За заг. редакцією В. Андрущенко, І. Передборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.

А. Ю. Сурина,

канд. филос. наук, доцент кафедры философии образования, теории и методики
обществоведческих предметов НОИППО, г. Николаев, Украина

ПОТЕНЦИАЛ ФИЛОСОФИИ ДИАЛОГА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ РЕФОРМЫ УКРАИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Современная образовательная реформа в Украине направлена на формирование в сознании учителя настроя на партнерское взаимодействие с иными субъектами образовательного процесса на основах принципа ребёноцентризма. При этом в процессе разработки концептуальных положений новой украинской школы целесообразно обращаться не только к образовательной теории и практике, но и к теоретическим положениям философского наследия, отечественного и мирового, концептуальные идеи которого резонируют с современными реформаторскими течениями. Тенденциям обновления в украинском образовании, нацеленным на педагогику партнерства, наиболее соответствуют теоретические основы философии диалога XX в. Целью статьи является рассмотрение некоторых позиций философии диалога, близких по содержанию интенциям образовательных реформ – это концептуальные положения М. Бубера, некоторых экзистенциалистов, Г. Батищева. Усвоение идей философии диалога проводят к осознанию субъектами образовательного процесса нелинейного характера ситуации открытого диалога, которая базируется на взаимном согласовании темпомира, создании ситуации совместного интерактивного исследования, что позволяет сформировать глубокий уровень диалогической связи.

Ключевые слова: новая украинская школа; образовательная реформа; ребёноцентризм; субъекты образовательного процесса; педагогика партнерства; философия коммуникации; философия диалога; нелинейный открытый диалог.

Н. Ю. Surina,

candidate of philosophical sciences, associate professor of the department of philosophy,
theory and methodology of social sciences subjects MRIPPE

THE POTENTIAL OF THE PHILOSOPHY OF DIALOGUE IN THE CONTEXT OF MODERN REFORM OF UKRAINIAN EDUCATION

The modern educational policy of Ukraine is aimed to a significant sector reforms under the European integration process. The concept of human dignity is introduced, as the central position of the new democratic school, based on the child-centric approach and the pedagogy of cooperation. The theoretical and practical provisions of the new ukrainian school are being developed by many researchers in Ukraine and abroad. However, it is worth pointing out that in this process, it is worthwhile to take into account achievements of advanced pedagogical thought as well as the philosophical theories, the provisions of which resonate with the reformative ideas in education. The pedagogical theory and practice has always been evolved in the context of the prevailing at the date philosophical paradigm and had reflected it. The ideas of the so-called «philosophy of dialogue» of the 20th century, expounded in works of M. Buber, F. Rosenzweig, M. Bakhtin, E. Lévinas, H. Batishchev, V. Bibler, G. Marcel, K. Jaspers, E. Mounier, O. F. Bollnow and other thinkers, are best matched to the reformative tendencies in the Ukrainian education.

Thus the purpose of the article is to consider some positions of the philosophy of dialogue which are the most corresponded to the intentions of the reformative movement in the education of Ukraine. If the classical European view of the world of the XVIII – the early XX cc. reflected predominantly the philosophy of individuality, then since the XX c. the general cultural tendencies of interpreting the human existence intersubjectivity on the communication

basis – the «philosophy of communication» of K. O. Apel, J. Habermas and others – had began to spread. However, even in this case, intersubjectivity was viewed as something objectively given to the human self, regardless of its immanent history. Thus only the philosophy of dialogue had paved the way to the comprehension of the subjectivity from a perspective of the necessity of a radical alteration of oneself in order to create the conditions for the communication with the Other.

The article presents some dialogical ideas of M. Buber, K. Jaspers, M. de Unamuno, E. Mounier, H. Batishchev, from which it is possible to draw conclusions useful for the pedagogical practice, that the educational process can be gradually become an interactive collaboration on the basis of the subject-subject dialogue and the achievement of a single tempo of non-linear interaction between the teacher and the student.

Key words: new Ukrainian school; educational reform; child-centric approach; subjects of the educational process; pedagogy of cooperation; philosophy of communication; philosophy of dialogue; non-linear interaction dialogue.

Рецензенти: *Лозко Г. С., доктор філос. наук, професор;*
Стадник М. М., доктор філос. наук, професор.

© Суріна Г. Ю., 2017

Дата надходження статті до редколегії 05.05.17